

JOSEP IRLA, PRESIDENT DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA (1940-1954)

MERCÈ MORALES MONTOYA¹
Societat Catalana d'Estudis Històrics

RESUM

Les dimensions d'algunes personalitats polítiques queden circumscrites a l'àrea institucional, motiu pel qual és a través de la història de les institucions a on podem retrobar-nos amb elles. Aquest és el cas del president de la Generalitat Josep Irla, el qual es va veure impulsat a la màxima representació governativa del país sense haver estat mai candidat a la presidència ni un líder polític a l'ús. Les circumstàncies extraordinàries que varen envoltar el seu ascens polític, des de l'alt funcionariat a la Generalitat fins a la presidència del Parlament de Catalunya, i, després, a la presidència de la Generalitat, aporten una bona part de les claus de la història política del país durant la Guerra Civil i l'exili.

PARAULES CLAU

Irla, Generalitat de Catalunya, Guerra Civil, exili, oposició.

Josep Irla, president of the Catalan autonomous government - Generalitat of Catalonia (1940-1954)

ABSTRACT

The importance of some political figures is confined to the institutional area, and this is why through the history of the institutions we can find out about them. This is the case of the President of the Generalitat Josep Irla, who was propelled into

1. Mercè Morales és doctora en història per la Universitat Autònoma de Barcelona. Entre les seves obres destaquen *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català* (2009); *Nació, nacionalitats i regions: El debat a les Corts entorn a l'article 2 de la Constitució espanyola (1977-1978)* (2003); *Manual d'autonomia: Textos per a la reforma de l'Estatut de Catalunya* (2003), i *La Generalitat a l'exili* (2008), aquests dos darrers llibres escrits amb Jaume Sobrequés i Callicó.

the top government position without ever having been a candidate for the presidency or an experienced political leader. The extraordinary circumstances that encompassed his political rise, from the top echelons of the administration of the Generalitat to the presidency of the Catalan Parliament and, later, the presidency of the Generalitat, provide us with quite a few insights into the political history of the country during the Civil War and exile.

KEY WORDS

Irla, Generalitat of Catalonia, Civil War, exile, opposition.

L'exili del 1939 ha estat profusament divulgat en la darrera dècada. Llibres, revistes, premsa, exposicions, documentals, pàgines i blocs d'Internet, l'han dimensionat d'una manera extraordinària si el comparem amb altres fets i processos històrics contemporanis. Aquesta multiplicitat divulgativa contrasta tanmateix amb el tema central d'aquesta lliçó inaugural que, malgrat que s'inscriu de ple en l'exili postbèl·lic, no ha estat objecte de semblant atenció.

La bibliografia sobre l'exili es remunta al mateix any 1939 i, amb algunes intermitències, va mantenir una producció constant des del mateix exili. Als anys setanta va experimentar un nou revifament. Era l'enllaç històric, el referent ple de simbolismes, que connectava la Catalunya republicana amb la Catalunya que reivindicava la democràcia i l'autogovern. Durant la dècada, fins i tot abans de la mort de Franco, ja comencem a trobar obres publicades al país. Tanmateix, seria entre finals dels anys noranta i la primera dècada d'aquest segle quan les publicacions sobre l'exili republicà del 1939 —també del de 1936— varen incrementar-se notablement.

Una bona part de la bibliografia publicada i de la producció audiovisual i internauta —la qual els historiadors cada vegada més hem de tenir en compte per a finalitats varies— versa sobre els aspectes socials més traumàtics com la retirada i els camps de concentració francesos i alemanys. L'autoria és diversa, des de llibres de memòries fins a la historiografia i el periodisme. Només una part reduïda a uns pocs títols tracta sobre els processos polítics que es produeixen al mateix exili. Des de la historiografia, aquestes aproximacions han tractat els moviments i organitzacions polítiques antifranquistes. Algunes centrant l'objecte d'estudi en les organitzacions i grups nacionalistes, d'altres abraçant un horitzó polític més ampli. Pel que fa a la història de les institucions polítiques catalanes, alguns treballs monogràfics s'han ocupat d'aspectes concrets.

Aquests estudis han aparegut d'una manera aïllada en revistes, edicions d'alta divulgació, dins d'obres de múltiple autoria que han tingut la voluntat d'oferir una visió general de l'exili (social, cultural, polític, en menor grau, econòmic) i en llibres de síntesi sobre la història de la Generalitat catalana. La història de les institucions a l'exili, doncs, no s'havia singularitzat en una obra única, per la qual cosa cal accedir-hi a través d'una mena de trencaclosques bibliogràfic, singularment coincident amb el mateix caràcter de l'exili polític.

Un bloc a part l'integrarien les biografies. Dins d'aquest gènere, la figura de Josep Irla ha sortit un xic més beneficiada. A més dels articles, no gaires, que es varen publicar sobre ell a l'exili —escrits per polítics i periodistes, sovint les dues coses, o fins i tot per un poeta, Josep Carner, conseller del seu Govern—, el 1980 va aparèixer un primer estudi biogràfic, el qual ha estat la primera font d'informació sobre el personatge al llarg de molts anys, fins que, com ja he comentat, les investigacions sobre l'exili varen començar a produir noves fonts bibliogràfiques una dècada més tard i, d'una manera profusa, durant els primers anys d'aquest segle.²

Josep Irla era poc conegut, però la Generalitat que va presidir ho era encara menys. Allò que ens havia arribat estava poderosament condicionat per les informacions que sobre la institució havien proporcionat organitzacions i algunes personalitats polítiques de l'època, visions sotmeses, amb algunes poques excepcions, a estratègies partidistes, rivalitats polítiques o fins i tot a animadversions personals, radicalitzades totes elles per l'experiència de la Guerra Civil i la del mateix exili. Aquesta radicalització va ser especialment intensa entre els anys 1939 i 1948, quan es creia en un retorn proper, possibilitat que va donar lloc a posicions d'una gran intransigència —i de discurs forca violent— conseqüència alhora d'una voluntat hegemònica que, al capdavall, cap partit o moviment va poder assolir.

2. La bibliografia sobre la història política de l'exili durant aquest període (1940-1954) destaca pel seu reduït nombre. El 1980 va aparèixer una biografia de Josep Irla escrita per l'historiador Josep M. Roig i Rosich i l'amic i col·laborador durant molts anys d'Irla, Felip Calvet; el 2003, Josep Maymí va publicar una nova aproximació biogràfica. Historiadors com Daniel Díaz Esculies i Francesc Vilanova han tractat el personatge i la institució, però dins del context general de l'oposició antifranquista de la postguerra. En el capítol de memòries, s'han de destacar les escrites per Carles Pi i Sunyer, que fou conseller de Josep Irla entre el 1945 i el 1947, i les obres de dos polítics exiliats coetanis a Irla, Joan Sauret i Miquel Ferrer, publicades els anys setanta, les quals presenten algunes llacunes importants i en el cas de Ferrer un excés de tendenciositat. A la bibliografia sumària adjunta es detallen les referències completes i se citen altres publicacions.

En aquesta lliçó inaugural se m'ha demanat que parlés més del personatge que no pas de la institució, motiu pel qual donaré només aquestes pinzellades sobre el marc polític i institucional i les que vagin arribant a través de la biografia política.

La figura de Josep Irla no ha començat a popularitzar-se fins als darrers anys. Exposicions, homenatges, alguns articles de premsa i en revistes, un documental televisiu, les activitats de la fundació que porta el seu nom, han estat les veritables fons de divulgació, més enllà del coneixement que es pogués tenir per algunes obres o els salons de conferències. Sobre la seva escassa transcendència pública, com ja he comentat en altres ocasions, es pot oferir una explicació raonada. El perfil atípic d'Irla en la cultura política —i presidencialista— del país, ha incidit poderosament en aquest llarg repòs.

Josep Irla (1876-1958) era un polític conegut, però no era un líder polític. Havia iniciat i consolidat la seva carrera a les comarques gironines dins de formacions republicanes federalistes, fora de l'àmbit de l'influent nucli polític barceloní. En aquest sentit, ell tampoc mai no va optar, com varen fer altres polítics de l'època, per establir-se a la capital catalana amb l'objectiu de fer una carrera política —o professional— de més volada. La seva presència a Barcelona seria intermitent fins a l'any 1933. L'arrelament d'Irla al Baix Empordà, a on havia nascut, era molt profund. Més enllà dels lligams familiars o dels seus negocis empresarials, Irla pertanyia a un paisatge. A més a més, defugia protagonismes excessius. L'àmbit en el qual se sentia realment còmode i eficaç era en el tracte directe amb els problemes quotidians i la seva gestió, més que en les reunions de les altes esferes polítiques, en les quals, si hem de creure els testimonis, acostumava a ser parc, tot i que contundent, de paraules.

Dins de l'òrbita d'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), partit al qual es va integrar el marc del 1931, Irla era, si se'm permet l'expressió, l'home dels vots de l'Esquerra a Girona. Tenia, per tant, prou pes polític dins de l'organització, però sense que aquest es traduís en una posició d'influència ideològica o estratègica en les decisions preses pel directori. És, per tant, en la història de les institucions de govern (d'àmbit local o nacional), i en menor grau en la dels partits, on podem retrobar-nos amb Irla, bé com a president de la Generalitat, com a president del Parlament, o com a alt funcionari del Govern català durant la Segona República. Fora d'aquest marc institucional, no hauria tingut l'atenció ni el ressò dels quals han estat mereixedores altres personalitats polítiques que, sense ocupar llocs de tan alta representació institucional i, segura-

ment, sense haver aconseguit els èxits electorals d'Irla, varen tenir tanmateix un paper polític destacat des de les direccions dels partits i els sindicats.

D'altra banda, ni el lloc ni el temps en els quals Irla va exercir la presidència de la Generalitat (França, 1940-1954) no varen afavorir la seva transcendència pública. La representació que tenia va ser desconeguda per a la majoria dels catalans que vivien sota la dictadura, amb l'excepció dels membres dels grups d'oposició que operaven al país. No cal insistir que la repressió de tot tipus que va exercir la dictadura feia inviable accions propagandístiques que realment arribessin als ciutadans. Aquestes foren puntuals i, la majoria, varen restar en el món de la clandestinitat, amb un ressò limitat. La mort d'Irla l'octubre del 1958 allunyaria encara més el seu record. Quan es va restablir la Generalitat, l'octubre de 1977, havien passat vint-i-tres anys des que havia deixat la presidència i dinou del seu traspàs.

La imatge de Josep Tarradellas retornant a Catalunya aclamat per milers de ciutadans, i la de Lluís Companys, assassinat per Franco, farien ombra a la de Josep Irla, que restava com una mena de parèntesi entre ambdós presidents. D'altra banda, en aquells dies de Transició, només uns pocs polítics a Catalunya podien recordar encara l'actuació d'Irla com a president de la Generalitat per haver-hi estat implicats d'una manera o d'una altra (per adhesió o per oposició), com ara Josep Andreu i Abelló, antic membre del directori d'ERC; Miquel Coll i Alentorn, d'Unió Democràtica de Catalunya (UDC), o Joan Cornudella, del Front Nacional de Catalunya (FNC). Josep Pallach, cofundador del que havia estat el Moviment Socialista de Catalunya (MSC) i aleshores dirigent del Partit Socialista de Catalunya-Reagrupament (PSC-R), un altre dels testimonis polítics més interessants d'aquell període, havia mort d'una manera sobtada el gener del 1977. En qualsevol cas, recordar aquell passat d'enfrontaments polítics, desqualificacions i fins i tot d'oposició per part d'alguns grups i organitzacions al retorn de la Generalitat i l'Estatut a la futura Catalunya democràtica no s'avenia gens amb el moment polític que s'estava vivint trenta anys després, en el qual els partits majoritaris havien fet precisament de la Generalitat i l'Estatut una de les seves principals reivindicacions. La correlació de forces també havia variat i, a més a més, alguns havien reconsiderat antigues posicions. En definitiva, no eren temps per treure a la llum velles baralles polítiques de la política catalana de postguerra quan s'intentava construir un futur nou.

Així mateix, la manera com Irla va arribar a la presidència de la Generalitat també va contribuir a aquest desconeixement. Tanmateix, el més interes-

sant d'aquesta promoció política són les claus que aporta sobre la situació de la política catalana a les acaballes de la Guerra Civil i durant aquests primers anys d'exili. Irla, un home que mai no es va postular com un possible candidat a la presidència, acabaria tenint la més alta representació del país. Com fou possible? Comencem pel principi.

Com he esmentat, Irla va començar la seva carrera política en l'àmbit local. Nascut el 1876 a Sant Feliu de Guíxols va simpatitzar amb els ideals republicans i federalistes que s'havien introduït al Baix Empordà finisecular i com una bona part de la població masculina empordanesa va abraçar la maçoneria. El 1905, va ser elegit regidor de l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols pel Centre Republicà Federal Català i el 1906 va assumir el càrrec d'alcalde accidental, en dimitir Ildefons Perdrieux, nomenat per Ordre Reial, i en marxar a Barcelona el primer tinent d'alcalde, Manuel Vilas. Aquell any havia nascut Solidaritat Catalana i el mandat d'Irla duraria el mateix que aquest organisme polític. A finals de 1909 va tornar Perdrieux i Irla abandonaria l'Ajuntament. Amb la constitució, l'abril de 1910, de la Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR) de Josep Maria Vallès i Ribot, Irla s'hi va incorporar i no trigà a ser nomenat president de la Junta Municipal del partit. L'any següent, fou elegit diputat provincial per la Bisbal, per la Junta Provincial del Cens, en substitució del seu pare, que havia mort aquell any. Seria reelegit d'una manera sistemàtica fins a la dictadura de Primo de Rivera. El setembre de 1923, Irla està a punt de complir els quaranta-set anys i s'ha consolidat com un dels polítics més destacats de les comarques gironines.

En els tretze anys que va ser diputat provincial, va participar d'una manera activa en la Mancomunitat de Catalunya de Prat de la Riba i de Puig i Cadafalch. Va formar part de l'Assemblea General, integrada per tots els diputats de les quatre diputacions catalanes, i va incorporar-se a distintes comissions de treball, entre d'altres, Pressupostos, Biblioteques, Caixa de Crèdit Comunal i Hisenda, fins que el 1921 fou designat membre del Consell Directiu del Consell Permanent de la Mancomunitat. El 1924, amb la dissolució de les diputacions provincials per la dictadura, tots els diputats varen cessar en llurs càrrecs. Al llarg d'aquests anys, Irla va viure de prop el procés que va portar fins a les Corts del Govern de Romanones dos projectes d'Estatut d'autonomia (1918 i 1919) consensuats per gairebé totes les forces polítiques catalanes i defensats pels diputats de la Lliga. El rebuig als textos estatutaris per les Corts monàrquiques reafirmarien els principis republicans d'Irla. Com tants altres federalistes catalans creia que una república plenament democràtica —la república no es conce-

bia d'una altra manera, tot i que hi havia dictadures que també es deien, i es diuen, repúbliques— era l'única via possible per assolir les aspiracions nacionals.

Durant els anys de la dictadura de Primo de Rivera, Irla es va dedicar als seus negocis empresarials com a propietari, amb els seus germans, d'una de les fàbriques de suro més importants del Baix Empordà. El retorn a la política activa arribaria el 1931. Irla es va integrar a ERC en formalitzar-se el partit el març d'aquell any amb vista a les eleccions municipals del 12 d'abril. Amb l'èxit d'ERC a les eleccions començaria la carrera política d'Irla a la Generalitat. Macià el va nomenar comissari de la Generalitat provisional a Girona, és a dir, el seu delegat, un càrrec al qual el protocol atorgava un rang gairebé equivalent al de conseller.

Com altres federalistes, Irla va acceptar la solució autonòmica, en la qual va tenir un paper actiu com a membre de la comissió estatutària —Jaume Carner n'era el president i Lluís Companys el vicepresident— encarregada d'avaluar l'avantprojecte d'Estatut elaborat per la ponència redactora a Núria i donar-li la forma definitiva. Després de l'aprovació de l'Estatut per les Corts republicanes el setembre de 1932 i la consegüent convocatòria a les que serien les primeres eleccions al Parlament de Catalunya, el 20 de novembre, Irla es va tornar a presentar a les llistes d'ERC per la circumscripció de Girona. El polític va aconseguir el nombre més gran de vots i, de nou, es va revalidar com el baluard de l'Esquerra a les comarques gironines.

Després de les eleccions, Macià va ratificar el ara diputat com a comissari delegat del Govern a Girona. El dia de la inauguració del Parlament, el 6 de desembre de 1932, se li reservaria un lloc al primer banc de l'hemicicle, junt amb els altres comissaris de la Generalitat, Pere Cavallé (Lleida) i Francesc X. Casals (Tarragona), i els consellers de l'encara Generalitat provisional, Joan Lluhí i Vallescà (ERC), Antoni Xirau (ERC), Manuel Serra i Moret (Unió Socialista de Catalunya, USC), Ventura Gassol (ERC), Carles Pi i Sunyer (ERC), Josep Tarradellas (ERC) i Pere Comas (ERC).

La carrera política d'Irla durant la Generalitat de Macià va experimentar un brusc canvi quan se'l va incorporar al grup d'homes de l'Esquerra que el partit destinaria a Madrid. A l'estiu de 1933, Irla va ser nomenat director general d'Indústria al Ministeri d'Indústria i Comerç, dirigit per José Franchy Roca, polític canari, fundador del Partit Republicà Federal (PRF). En aquelles mateixes dates, Companys cessava com a president del Parlament català per fer-se càrrec de la cartera de Marina al Govern Azaña. El nou Govern tindria una vida curta —el 1933 es formarien quatre consells de ministres diferents.

En dissoldre's el setembre, Irla va tornar a la Generalitat, però no es restituïria al seu lloc de comissari a Girona. En aquesta ocasió, Macià li havia reservat un repte important, la Direcció General dels Serveis d'Assistència Social. El 26 de setembre, el Govern de la República anava a traspasar a la Generalitat els coneguts Serveis de Beneficència (hospitals, hospicis, orfenats, cases de caritat, entre d'altres). És en aquella hora quan es regularitzà la presència d'Irla a Barcelona i quan començarà a treballar a les ordres del conseller Josep Dencàs, que, com és sabut, aniria adquirint una influència política cada vegada més important. També, com és conegut, en aquells dies una bona part dels consellers d'ERC, amb els quals Irla havia compartit banc a l'hemicicle del Parlament el dia de la seva inauguració, serien expulsats del partit.

Després de la mort de Macià, el Nadal de 1933, Irla va continuar treballant a la Direcció de la Conselleria amb la confiança de Dencàs i del nou president, Lluís Companys. El nomenament de Dencàs com a conseller de Governació deixaria a les mans d'Irla una bona part de la responsabilitat de la Conselleria d'Assistència Social i Beneficència, però mai no obtindria la titularitat d'aquesta, que continuaria ocupant Dencàs. La suspensió de la Llei estatutària arran dels Fets del 6 d'Octubre del 1934, en els quals Dencàs va tenir un paper protagonista, varen posar fi al Govern Companys i a la vida parlamentària catalana. El retorn a l'activitat política no trigaria, però. Després de les eleccions del febrer del 1936 es va normalitzar la vida parlamentària i amb ella es va constituir un nou Govern de la Generalitat, un consell executiu format per gairebé tots els consellers del darrer, però amb una absència significativa, la del conseller Dencàs.

Irla es va reincorporar al seu càrrec a la Conselleria, ara sota la direcció del conseller Pere Mestres (ERC). En esclatar la Guerra Civil i formar-se un nou Govern a primers d'agost, la Conselleria va tornar a canviar de mans, amb Joan Puig i Ferrer (ERC) com a titular. Quan aquest va marxar a França en *missió especial* de la Generalitat, va ser designat el doctor Manuel Corachan. Irla va continuar treballant durant tot aquest temps a la Direcció General de Sanitat i Assistència Social, però la formació, el 26 de setembre de 1936, d'un nou Govern posaria fi a l'experiència. En el repartiment de les conselleries entre totes les forces polítiques que varen formar part del nou Govern (ERC; Acció Catalana Republicana, ACR; Partit Socialista Unificat de Catalunya, PSUC; Partit Obrer d'Unificació Marxista, POUM; CNT), la cartera de Sanitat va anar a parar a mans de la CNT.

Josep Tarradellas, l'home a qui Companys havia confiat la formació del nou Govern, conseller primer de la Generalitat i un dels principals protagonis-

tes polítics de la guerra, va ocupar-se de la situació en la qual quedava Irla. L'octubre del 1936, el va nomenar sotssecretari de la Conselleria de Cultura, la qual Tarradellas va dirigir d'una manera interina —el conseller de Cultura, Ventura Gassol, havia marxat a França— fins al nomenament d'Antoni M. Sbert (ERC) el desembre d'aquell any. Fos perquè Tarradellas apreciés les qualitats d'Irla, perquè volgués protegir-lo d'algun altre canvi imprevist que el deixés en una situació feble, fos perquè Irla li ho demanés, la qüestió és que el gener del 1937 Tarradellas el va nomenar director general de la Conselleria de Patrimoni i Rendes, de la qual ell era titular. Al llarg de gairebé dos anys, Irla va esdevenir un dels seus col·laboradors més estrets a la Generalitat. És en aquella hora a on podem situar l'inici de la identificació Irla-Tarradellas que alguns destacarien, sempre d'una manera negativa, durant la presidència d'Irla a la Generalitat. Tanmateix, l'entesa del polític gironí amb el secretari general d'ERC durant els anys d'exili tindria alts i baixos i alguns trencaments.

Des de la Conselleria de Patrimoni i Rendes —una de les més cobejades i encara més en temps de guerra— Irla va viure la creixent manca de sintonia entre el Govern autonòmic i el Govern de Juan Negrín, sobretot quan aquest es va instal·lar a Barcelona el novembre del 1937. No entraré al detall en el que ja es força conegut, que després dels Fets de Maig, la Generalitat va perdre competències —algunes estatutàries i d'altres d'autoatorgades— en matèries de defensa, indústria, proveïments, censura, relacions internacionals, finances, ordre públic, les quals varen ser assumides totalment o parcialment pel Govern central. En el marc d'una guerra, aquest Govern quedava gairebé reduït a un testimoni presencial, amb escassa capacitat d'obrar o intervenir en les principals decisions.

Aquesta experiència va ser viscuda pels sectors nacionalistes com una mena d'atemptat contra la institució. Si abans havien estat els cenetistes i la Federació Anarquista Ibèrica (FAI) els culpables de desnacionalitzar el poder, amb l'assenyiment dels governants d'ERC, ara en serien responsables el Govern Negrín i els seus aliats comunistes. Tots aquests fets tindrien una gran repercussió a l'exili, a on esclatarien amb força. Com veurem, alguns radicalitzarien el seu discurs proclamant obertament la independència, d'altres defensarien el dret a l'auto-determinació i a una Catalunya federal o confederal, d'altres s'aferrarien a la Llei estatutària i a la institució. Dins d'aquest darrer grup trobarem Irla.

Mentre els fronts de guerra republicans anaven perdent territori i el mapa de la República es reduïa dia rere dia, Irla es va veure promocionat a la presidència del Parlament. L'1 d'octubre de 1938 va ser una data clau en la trajectòria

política i vital de Josep Irla. Aquell dia va ser escollit president del Parlament de Catalunya per la trentena de diputats que en aquella hora encara no havien abandonat el país. Joan Casanovas, president del Parlament des de l'any 1933 i membre fundador d'ERC, havia dimitit. Des de la fi del seu Govern a la Generalitat (juliol-setembre del 1936), Casanovas va postular-se com una alternativa a Companys, amb el suport d'un sector d'Estat Català (EC) i altres grups del nacionalisme radical. Acusat en el cas Rebertés d'haver conspirat contra el Govern de la Generalitat, va marxar a finals de novembre del 1936 a França. Des de París, seria molt crític amb la política governamental d'ERC, al seu parer, d'un nacionalisme tímid i massa condescendent amb les organitzacions obreres. El vicepresident primer del Parlament, Jaume Serra i Hunter (ERC), que hauria d'haver-lo substituït, també va dimitir. La presidència corresponia, doncs, al vicepresident segon, Antoni Martínez i Domingo, exalcalde de Barcelona i dirigent de la Lliga, però aquest s'havia exiliat el 1936. L'1 d'octubre, Josep Irla, Antoni Rovira i Virgili, vicepresident primer, i Manuel Serra i Moret, vicepresident segon, representarien un Parlament gairebé nominal.

El 1938, el president del Parlament no tenia un paper polític actiu —de fet, des de l'esclat de la Guerra Civil, el Parlament només es va reunir en comptades sessions—, però el que sí que eren importants en aquella hora eren les atribucions intrínseques al càrrec. En virtut de l'article 44 de l'Estatut interior de Catalunya, el president del Parlament assumia d'una manera interina la presidència de la Generalitat si aquesta quedava vacant pel motiu que fos. L'elecció dels nous càrrecs, doncs, no responia només a la necessitat de cobrir les vacants que s'havien produït a la Mesa. Els seus noms havien estat ben pensats a l'hora de confeccionar la terna. Davant de la possibilitat que Companys dimitís, voluntàriament o forçosament, ERC s'assegurava que la presidència de la Generalitat recaigués, durant el temps que s'hagués d'elegir un nou candidat a la presidència, sobre Irla, un home del partit, lleial a Companys i al secretari general, Tarradellas. D'altra banda, en el cas que aquest fet es produís, l'Esquerra, força majoritària a la cambra, continuaria mantenint sota el seu control la presidència del Parlament en Rovira i Virgili, el qual hauria de substituir Irla. Davant d'una guerra gairebé ja perduda i la incertesa del futur, Companys i Tarradellas tancaven un tema pendent, i blocaven així possibles aspiracions o retorns no desitjats.

Com era previsible, l'activitat d'Irla com a president del Parlament va ser escassa. De la seva actuació a Catalunya destaca la preparació de la marxa dels diputats de Barcelona el gener del 1939, operació que va encarregar a Martí

Rouret (ERC) i que no es va gestionar d'una manera satisfactòria si hem de creure el testimoni de Rovira i Virgili. Un cop a França, Irla va adoptar una actitud política inhibida que contrastava amb la crispació regnant. Les tensions latents durant els anys de guerra varen esclatar. Diferents dirigents polítics, des del nacionalisme radical d'un sector d'EC fins al moderat d'Amadeu Hurtado o Claudi Ametlla, d'ACR, varen demanar la dimissió de Companys i l'ostracisme polític dels dirigents més significats d'ERC i del PSUC. Irla va intentar mantenir-se al marge dels conflictes, més preocupat per com revifar l'economia familiar i mantenir la seva família a l'exili sense haver de dependre en exclusiva dels subsidis que la Generalitat distribuïa principalment a través de la Fundació Ramon Llull, o d'organismes com el Servicio de Evacuación de Refugiados Españoles (SERE) de Negrín i la Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles (JARE) d'Indalecio Prieto. Els seus béns serien confiscats per les noves autoritats franquistes, a més de ser jutjat per maçó, per tant, només comptava amb allò que hagués pogut preservar com a provisió i el que portés amb ell camí de l'exili.

El silenci polític d'Irla es va trencar el febrer del 1940 quan va ser designat per Companys el seu delegat amb l'encàrrec de formar el que havia de ser el Primer Consell de Govern de la Generalitat a l'exili. El nomenament s'havia decidit sospesant sobretot la imatge del delegat, cercant aquell nom que, proper a Companys i a l'Esquerra, no provoqués més divisions i recels en un clima polític que pecava en excés. Irla tenia el perfil adequat i, a més, era el president del Parlament —l'elecció de l'1 d'octubre començava a donar els seus fruits. Tanmateix, les gestions que Irla va dur a terme al llarg de gairebé dos mesos entre els grups i partits nacionalistes en nom de la unitat catalana no varen fer sinó posar encara més de manifest la manca d'entesa a l'entorn de Companys i d'una Generalitat governada per l'Esquerra.

Companys es va decidir a tirar endavant el Consell, en el qual delegaria les funcions executives inherents al seu càrrec. Va designar Josep Pous i Pagès el seu delegat; Pompeu Fabra, Antoni Rovira i Virgili, Jaume Serra i Hunter i Santiago Pi i Sunyer. L'ocupació de França per l'Exèrcit alemany el juny del 1940 i la repressió política que es va desfermar al país, tant a la zona alemanya com a la França de Vichy, varen paraitzar el Consell tot just un més després d'haver-se constituït. Amb les noves autoritats que governaven França, la policia franquista va estendre els seus tentacles arreu del país. Serien detinguts i extradits a Espanya diferents caps republicans, entre ells Lluís Companys i els socialistes Julián Zugazagoitia i Francisco Cruz Salido. La sort de tots tres se-

ria dramàtica. Companys moria afusellat el 15 d'octubre de 1940 al castell de Montjuïc.

De nou, la mort d'un president de la Generalitat en funcions faria que el president del Parlament ocupés d'una manera interina el càrrec. Tanmateix, ara la situació es presentava sota un aspecte ben diferent d'aquella en què Joan Casanovas va succeir a Francesc Macià. Reunir el Parlament per elegir un nou president era impossible. Uns eren a França, d'altres a Amèrica, i embolcant-ho tot, la Segona Guerra Mundial, la impossibilitat de desplaçar-se, la repressió i la por.

Irla va manifestar alguns dubtes abans de decidir-se a acceptar el càrrec. En primer lloc, per les causes excepcionals que l'havien portat a la presidència del Parlament. Ell no era un polític de primera línia, sinó que s'havia vist impulsat a adoptar una posició capdavantera per decisió del partit en un context determinat. En segon lloc, per la seva situació personal, atès que havia de treballar per sostenir l'economia familiar en un context extrem. I, a l'últim, per la manca de recursos econòmics de la Generalitat, cosa que impedia dur a terme cap acció governamental significativa. La manca de consens polític que dominava tot l'espectre polític català tampoc no havia de ser el millor estímul per donar una resposta immediata ni entusiasta.

Tarradellas, que va visitar Irla per comunicar-li la mort de Companys, va insistir que acceptés la presidència. Si no ho feia, la crisi en què es trobava abocada la Generalitat seria ja difícilment salvable. En aquella hora, Irla no tenia gaires alternatives: o acceptava la presidència o dimitia del càrrec de president del Parlament. En aquest cas, Rovira i Virgili accedia, de rebot, a la presidència de l'executiu català, i el socialista Manuel Serra i Moret, a la presidència de la cambra legislativa. Amb aquesta operació, ERC s'arriscava a perdre la presidència del Parlament de diputats. En aquella hora, no era cap banalitat, tot i que la cambra restés paralitzada i els seus diputats dispersos entre Amèrica i Europa. El Parlament era l'únic organisme que podia legitimar el president de la Generalitat i fiscalitzar l'actuació del govern. L'únic que en aquell context irregular podia decidir constituir-se ell mateix en òrgan provisional de govern, fonamentant-se en la seva representativitat legítima. No ho havia fet així la Diputació de les Corts amb el Govern Negrín el juliol del 1939? Però, per sobre de tot, el Parlament s'havia convertit en la principal cantera de presidents a la Generalitat. Sense la possibilitat de convocar eleccions, les lleis havien vingut a suplir la voluntat dels ciutadans.

Irla va acabar acceptant la responsabilitat. En aquest sentit, el paper protagonista que s'ha atorgat a Tarradellas en la decisió d'Irla crec que s'hauria de

matisar. Si bé és innegable el seu ascendent sobre el polític gironí, com hem vist, també hem d'avaluar que en aquells dies Irla era un home madur, tenia seixanta-quatre anys, i amb una llarga experiència política de quatre dècades. Tarradellas podia influir sobre ell, però, al capdavall, la decisió final només va ser d'Irla. En qualsevol cas, les reflexions sobre aquest fet pertanyen al món de les opinions i de les deduccions menys o més sensates, però en cap cas de fonts fidedignes que siguin contrastables.

Irla va assumir el càrrec de president de la Generalitat després de l'extradició i l'afusellament de Companys i a la França ocupada. Entre el maig i el juny del 1940 havia estat confinat a Le Mans per ordre expressa del Govern francès, junt amb altres caps republicans. Després li va ser denegat el permís per marxar de Ceret amb la seva família. El fet de no aparèixer a les llistes negres de les autoritats espanyoles —Irla es va mantenir allunyat de la gestió i distribució de l'or de la República, res no havia tingut a veure amb l'ordre públic i la justícia a la rereguarda i no es va significar políticament durant la guerra— el va afavorir, així com la seva imatge de pacífic i modest propietari d'una petita fàbrica de taps a Cogolin. El president fou vigilat com ho serien tots els refugiats espanyols, però mai no va ser objecte de cap acció intimidatòria.

El primer pas d'Irla com a president de la Generalitat el va fer el 20 de novembre. Amb motiu del vuitè aniversari de les eleccions al Parlament de Catalunya, va adreçar una carta als diputats en què els demanava unitat entorn de la nova presidència. Amb més o menys entusiasme, es va coincidir que era necessària la figura presidencial. Per a uns, només amb poders representatius, per a d'altres, també executius. En qualsevol cas, la figura d'Irla no va provocar gaires recels.

Des de la seva experiència política, Irla creia que l'oposició antifranquista catalana havia de defensar l'Estatut de 1932 i les institucions d'autogovern republicanes. Si sacrificava la legalitat estatutària en nom d'una hipotètica Catalunya federal, confederal o independent, la contrapartida no seria l'esperada, sinó el retorn a una Espanya centralitzada, fos aquesta republicana o monàrquica. Davant de la incertesa del futur, mantenir-se dins de la legalitat era la millor arma per reivindicar-la posteriorment. Aquest pensament, molt resumit, era el que la Direcció oficial d'ERC, amb Tarradellas com a secretari general, defensaria durant la postguerra davant dels partits i grups que farien de l'autodeterminació l'eix del seu discurs. El debat —per la virulència de l'oratòria o de la ploma es podria qualificar *de combat*— entre els coneguts

com a legalistes i autodeterministes, cosa que no deixava de ser autèntica en el terreny ideològic, camuflava lluites polítiques entre organitzacions de vella i nova factura que aspiraven a dirigir l'oposició i capitalitzar-la amb vista a la transició democràtica. Diguem que el debat ideològic es va anar diluint com més propera era l'esperança del retorn, superat per la previsible lluita electoral que hauria de tenir lloc al país i que ja havia començat a l'exili.

L'enfrontament entre les tesis legalistes i les autodeterministes es va estendre al llarg de la Segona Guerra Mundial. Entre el 1940 i el 1945 va prosperar una iniciativa que va esdevenir un organisme paral·lel a la mateixa Generalitat: el Consell Nacional de Catalunya, creat el juliol del 1940, a Londres, per Carles Pi i Sunyer (ERC). Estimulat per Josep M. Batista i Roca i pels polítics bascs Manuel de Irujo i José María de Lizaso, delegats del president Jose Antonio Aguirre a Londres, i embolcallat per l'ambient polític dels dirigents europeus exiliats a la capital anglesa, Pi i Sunyer considerava factible assolir l'autodeterminació i un règim confederal peninsular en retornar a Catalunya. La carta de l'Atlàntic, signada el 1941 per Roosevelt i Churchill, en la qual es defensava el dret a l'autodeterminació dels pobles —ocupats pel feixisme, s'entenia—, va donar una embranzida encara més forta al Consell londinenc i els seus seguidors.

La coexistència del Consell i de la Generalitat va dividir el dispers panorama polític català del 1939 i la impossibilitat de fer política a França des del juny del 1940, forçosament reduïda a la clandestinitat, impediria encara més un apropament. D'altra banda, la clandestinitat francesa va atorgar un protagonisme més gran a l'oposició resident a Gran Bretanya i a Amèrica. Una bona part dels catalans residents al nou continent (vells residents i exiliats de la guerra) varen donar suport a Pi i Sunyer. Des de França, Irla va deslegitimar el Consell en dues ocasions, el 1942 i el 1943, i va convidar Pi a sumar-se a la Generalitat. No seria fins al juny del 1945, quan aquest va dissoldre el Consell, amb el compromís de l'Esquerra que, un cop restablerta la Generalitat a Catalunya, s'exerciria el dret a l'autodeterminació.

Un dels principals factors de divisió entre l'oposició va ser la manca de consens respecte al paper que havien d'acomplir les institucions de Govern en el comandament de la política antifranquista. Gairebé cada partit o organització tenia el seu propi projecte, es digués junta, consell, aliança, front, bloc o comitè. A les acaballes de la Segona Guerra Mundial, trobem una Generalitat a la qual es reconeixia el càrrec presidencial, però a la qual una bona part de les organitzacions nacionalistes, així com alguns socialistes, no varen donar

suport quan Irla va decidir crear un Govern d'unitat que representés el conjunt de l'oposició catalana.

Després del pacte amb Pi i Sunyer, formalitzat al congrés d'ERC celebrat a Tolosa a primers de juny del 1945, Irla va encarregar-li la formació d'un Govern. Considerava que podia assolir el consens necessari a l'entorn de la institució, incorporant a través de Pi aquells que s'havien manifestat reticents. Ja ho havia intentat l'octubre del 1944, quan va voler revifar el Consell de Companys amb la incorporació de nous consellers, i de nou el gener del 1945, quan va crear el Consell Assessor de la Presidència. La iniciativa, però, va tornar a fallir. Pi i Sunyer no va poder formar Govern per la manca d'entesa entre els sectors nacionalistes. Havia aconseguit el que semblava més difícil, reunir a comunistes i socialistes (Joan Comorera i Manuel Serra i Moret) en un mateix consell executiu, en canvi va fracassar quan va intentar reunir els dirigents del nacionalisme català.

Per a uns, Pi havia traït els principis que havia defensat durant la Segona Guerra Mundial —autodeterminació i confederalisme—, per a d'altres, les seves lluites amb l'Esquerra de Tarradellas els varen posicionar en contra per autoexclusió, i per als que havien defensat la legalitat estatutària, era difícil acceptar que Pi fos ara el conseller primer d'una Generalitat que havia donat per morta. De rerefons, els intents de Tarradellas de crear una plataforma unitària de partits a Catalunya i recuperar l'hegemonia d'ERC, i els durs enfrontaments amb els líders del Front Nacional de Catalunya (FNC), que intentaven consolidar-se al país com la primera força nacionalista. A Catalunya, el FNC de Joan Cornudella i Antoni Andreu; la UDC de Coll i Alentorn; sectors d'ERC i d'ACR, així com l'incipient Moviment Socialista de Catalunya (MSC), de Josep Pallach i Josep M. Bellolell, reivindicaven la seva independència respecte a la Generalitat.

El fracàs de Pi va arribar tot just quan a finals d'agost s'acabava de constituir el primer Govern republicà espanyol a l'exili, el de José Giral; quan el Govern basc desplegava una gran activitat, i quan es preparava el conegut com «cas espanyol» per presentar-lo a l'assemblea de l'ONU. Irla, decidit a formar Govern, es va reunir la segona setmana de setembre amb Pi i Sunyer i Tarradellas per consensuar els noms dels nous consellers: dos intel·lectuals de prestigi, Pompeu Fabra i el poeta Josep Carner; el president del Parlament, Antoni Rovira i Virgili; el mateix Pi i Sunyer, i per les organitzacions obreristes, Joan Comorera, del PSUC, i Josep Xirau, socialista. Aquest darrer, finalment no acceptaria el càrrec i seria substituït per Serra i Moret, el juliol del 1946, si bé no

participaria en cap reunió de l'executiu fins al gener del 1947. El Consell representava diferents sectors (legalistes-autodeterministes; comunistes-socialistes), però no responia a un Govern d'unitat, entès com la representació de totes i cada una de les organitzacions polítiques. La renúncia de Xirau encara va reduir més l'espectre polític, tot i que cap organització socialista creada o recreada a l'exili tampoc no se sentia representada en el dirigent socialista exiliat a Lió. Era notori que mancaven sigles nacionalistes (FNC, UDC i EC). Aquestes, juntament amb l'MSC, formarien un bloc d'oposició al Govern des del Consell Nacional de la Democràcia Catalana (CNDC), creat a Barcelona el desembre del 1945.

Malgrat que aquest bloc va consolidar-se a l'interior amb la creació del CNDC, ja s'havia manifestat el febrer del 1945 a través dels seus representants a França quan Irla va crear el Consell Assessor de la Presidència. En aquest sentit, allò que ja es va definir a l'època com «divorci exili interior», responia el 1945 a estratègies d'estricta ordre polític i no pas a una divisió politicoterritorial clara a una banda i l'altra dels Pirineus. Altrament, aquest nou front polític, que identificava l'exili (Generalitat) amb el passat, i l'interior (CNDC) amb la nova Catalunya, intentava legitimar-se sobre una representació hipotètica del conjunt de catalans de l'interior quan en aquella hora cap organització o aliança política podia atorgar-se dita representativitat.

Si el Consell de Pi i Sunyer havia estat el principal escull per a la Generalitat d'Irla durant la Segona Guerra Mundial, entre el 1945 i el 1947 ho seria el CNDC. Al llarg dels dos anys i escaig de la seva existència, el Govern va intentar integrar el bloc FNC-UDC-EC-MS al Consell, però mai no es va arribar a una entesa a satisfacció de tothom. Irla, recolzant-se en el seu home fort al Govern, Pi i Sunyer, i en el quòrum que feien al seu voltant Rovira i Virgili i Pompeu Fabra, va persistir en la idea de Govern d'unitat, entès com una necessitat de primer ordre, fos per presentar un front opositor català sòlid, fos per enfortir les debilitades institucions republicanes. La política unitària, però, va fallir, i no exclusivament en les institucions de Govern, sinó en altres iniciatives paral·leles. La voluntat hegemònica que dominava les estratègies de les organitzacions nacionalistes i obreristes va ser més intensa que la voluntat de pactar. Hi varen contribuir les divisions pre- i postbèliques i, sens dubte, la possibilitat del retorn immediat al país. Com he esmentat, l'ambient polític de l'oposició els anys quaranta responia més a un context electoral postfranquista que al de resistència.

A les acaballes del 1947, gairebé totes les organitzacions havien reduït les seves expectatives immediates a l'Estatut. El somni d'alguns nacionalistes du-

rant la Segona Guerra Mundial que creien que Anglaterra i els Estats Units donarien suport a Catalunya i el País Basc davant de l'Espanya centralista (fos la de Franco o una altra) es va trencar quan aquells estats varen manifestar que no intervindrien en els afers espanyols, ni tan sols per posar fi a la dictadura. Sense aquest suport, només restava l'oportunisme històric, un arriscat cop de força en el moment del retorn o veure què estaven disposats a pactar o oferir els partits espanyols que més possibilitats tenien de governar el país. Si guanyava l'opció republicana encapçalada pel Govern a l'exili de José Giral, seria el restabliment de la Generalitat i de l'Estatut; si guanyava l'opció socialista, que proposava una entesa amb els monàrquics i que liderava Indalecio Prieto, no es restaurarien d'una manera automàtica els governs autònoms i els estatuts quedarien relegats a una promesa vaga.

L'actitud de les democràcies occidentals, sobretot la dels Estats Units i d'Anglaterra, va contribuir a la inestabilitat política de l'oposició. L'octubre del 1947, el cas espanyol va sortir definitivament de l'ONU, sota l'ombra de la guerra freda. Sense haver aconseguit aglutinar l'oposició entorn de la Generalitat, i en el marc d'una nova crisi institucional, provocada per la manca de suport internacional a la República, Irla es va decidir a posar fi al Govern. A partir del gener del 1948, la Generalitat va encetar una llarga etapa presidencialista que continuaria en la figura de Josep Tarradellas.

Després de dissoldre el Govern, Irla va crear la Secretaria de la Presidència, sota la direcció de Víctor Torres, fill del conseller de l'Esquerra Humbert Torres, amb la voluntat de mantenir els serveis d'ajut, cultura i informació promoguts pel Govern entre el 1946 i el 1947. Tanmateix, la dotació econòmica que rebia la Generalitat del Govern republicà es va anar reduint i Irla es va veure obligat a posar-los també fi. Amb una salut cada vegada més precària, el president va anar delegant en Tarradellas quotes de representació presidencial. De fet, Irla s'aniria quedant cada vegada més sol. Pompeu Fabra i Rovira i Virgili traspassarien, el primer, el mateix 1948, el segon, el 1949. Pi i Sunyer havia marxat a Amèrica, d'altres com Humbert Torres i Martí Barrera a Catalunya. Gairebé només quedava Tarradellas.

El 1953 va ser un any especialment dur per a l'oposició, sobretot pel gest públic cap a la dictadura fet pels Estats Units, entre d'altres la visita d'Eisenhower a Franco. Aquell any, Irla, amb una salut cada vegada més precària —la seva lletra s'havia tornat gairebé inintel·ligible— va decidir dimitir. Per donar continuïtat a la institució va intentar que Pi i Sunyer formés un consell, però tot just s'acabava de celebrar la Conferència Nacional Catalana a Mèxic, amb la

creació d'un organisme unitari, i de nou es va especular si la formació d'un govern només vindria a dividir en comptes d'afavorir la unitat política. Irla va esperar uns mesos, però, des d'Amèrica, Pi i Sunyer no acabava de formar el consell ni tampoc de dimitir de l'encàrrec. El febrer del 1954, Irla va escriure a Tarradellas que s'havia de trobar una solució. Tarradellas, que desconfiava que Pi i Sunyer realment volgués formar el Consell i que només donava excuses va-gues a Irla, va entrar en acció. D'acord amb Tarradellas, Irla va publicar a finals d'abril dos decrets, força discutits, en què nomenava Tarradellas conseller primer, i, en el cas de vacant de la presidència, president del Consell de la Generalitat. Era una manera d'evitar que la institució recaigués en Serra i Moret, a qui, com a president del Parlament després de la mort de Rovira i Virgili, corresponia la presidència interina de la Generalitat. Tanmateix, el fet que Serra i Moret hagués acceptat ser ministre el 1949 del Govern republicà d'Álvaro de Albornoz ho va posar en dubte. L'elecció de Tarradellas l'agost com a president de la Generalitat pels diputats del Parlament reunits a Mèxic posaria fi a aquest capítol, que finiria del tot amb la mort de Serra i Moret la dècada següent.

Irla va viure aquests conflictes de lluny, retirat a la vila marinera de Sant Rafael, on moriria quatre anys després d'haver cessat en el càrrec, el setembre del 1958, a punt de complir els vuitanta-dos anys. El seu enterrament va ser discret, tal com havia volgut viure i tal com havia fet política. Actualment, les seves restes reposen al cementiri laic de Sant Feliu de Guíxols, a on, finalment, va retornar.

BIBLIOGRAFIA

- CALVET I COSTA, Felip; ROIG I ROSICH, Josep M. (1981). *Josep Irla: President de la Generalitat de Catalunya a l'exili*. Barcelona: Teide.
- CASTELLS, Víctor (2005). *Nacionalisme català a l'exili (1939-1946)*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.
- DÍAZ ESCULIES, Daniel (1991). *El catalanisme polític a l'exili (1939-1959)*. Barcelona: La Magrana.
- FERRER, Miquel (1977). *La Generalitat a l'exili*. Barcelona: Aymà.
- FUNDACIÓ RAFAEL CAMPALANS (ed.) (1993). *El Moviment Socialista de Catalunya: Consells de coordinació (1945-1965)*. Barcelona: Fundació Rafael Campalans.
- GÜELL, Casilda (2008). *L'eterna desunió dels catalans: L'oposició catalanista a Franco (1939-1950)*. Barcelona: Base.

- IRLA I BOSCH, Josep (1956). *Als amics del districte de la Bisbal*. Saint-Raph el: Arxiu Municipal de Sant Feliu de Gu ixols. [In edit]
- JIMÉNEZ DE ABERASTURI, Juan Carlos (1999). *De la derrota a la esperanza: Políticas vascas durante la Segunda Guerra Mundial (1937-1947)*. Bilbao: Instituto Vasco de Administración Pública.
- MASSOT I MUNTANER, Josep (2000). *Antoni M. Sbert: Agitador, polític i promotor cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MAYM , Josep (2003). *Josep Irla: La tenacitat d'un comprom s*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MORALES, Mercè (2009). *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*. Barcelona: Base.
- PI I SUNYER, Carles (1978). *Memòries de l'exili: El Consell Nacional de Catalunya (1940-1945)*. Vol. I. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- (1979). *Memòries de l'exili: El Govern de la Generalitat. París 1945-1948*. Vol. II. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- (1986). *La Guerra: 1936-1939. Memòries*. Barcelona: Pòrtic.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni (1976). *Els darrers dies de la Catalunya republicana: Memòries sobre l' xode català*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes. [1a ed., 1940. Buenos Aires: Edicions de la Revista de Catalunya]
- (2002). *Cartes de l'exili*. Compilació, transcripció i estudi per Maria Capdevila. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SAURET, Joan (1976). *L'exili polític català*. Barcelona: Aym .
- SOBREQUÉS, Jaume; MORALES, Mercè (2008). *La Generalitat a l'exili*. Barcelona: Ara Llibres.
- SOL  I SABATÉ, Josep M.; VILLARROYA, Joan (dir.) (2007). *La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*. Vol. VI: *L'exili*. Barcelona: Edicions 62.
- UNIÓ DELS CATALANS INDEPENDENTISTES (1945). *Cataluña, síntesis hist rica, política, cultural y econòmica: Reivindicaci n nacional*. Mèxic DF: Imprenta de la Biblioteca Catalana.
- VALLE, José María del (1976). *Las instituciones de la República española en el exilio*. Ch tillon-sous-Bagneux: Ruedo Ibérico.
- VILANOVA I VILA-ABADAL, Francesc (2001). *Als dos costats de la frontera: Relacions polítiques entre exili i interior a la postguerra (1939-1948)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

YUSTE DE PAZ, Miguel Ángel (2005). *La Segunda República española en el exilio en los inicios de la guerra fría (1945-1951)*. Madrid: Fundación Universitaria Española.